

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра туристичного та готельно-ресторанного бізнесу

Збірник тез
круглого столу

***«СУЧАСНА ПАРАДИГМА КЛАСТЕРНОГО
РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ: НАУКОВІ ПІДХОДИ
І СВІТОВИЙ ДОСВІД»***

(Одеса, 11 вересня 2020 року)

Одеса 2020

УДК 338.246

3-16

Рекомендовано до поширення
через мережу Інтернет Вченою радою
факультету міжнародної економіки
(протокол № 1 від 29.09 2020р.)

Сучасна парадигма кластерного розвитку індустрії туризму: наукові підходи і світовий досвід. Збірник тез круглого столу (Одеса, 11 вересня 2020 року). - Відповідальна за випуск Михайлюк О.Л.– Одеса, ОНЕУ, 2020 .- 37с.

У збірнику висвітлюються теоретичні та практичні аспекти створення і функціонування туристичних кластерів. Аналізується світовий досвід туристичної і кластерної політики різних регіонів світу для різних видів туризму. Надаються пропозиції щодо впровадження світового досвіду кластеризації туристичної діяльності в Україні.

УДК 338.246

© Колектив авторів, 2020

ЗМІСТ

стор.

Михайлюк О.Л. Принципи формування регіональних кластерних систем	3
Бедрадіна Г.К. Організаційні форми туристичних кластерів	5
Ярьоменко С.Г. Варіанти підходів до побудови туристичних кластерів...	7
Назаренко О.В. Кластерні об'єднання у сфері харчування туристів	9
Лебедєв І.В. Європейський досвід кластерного розвитку	11
Герасименко В.Г. Північноамериканський досвід процесу кластеризації .	13
Козловський Р.С. Азійський досвід процесу кластеризації	15
Павлоцький В.Я. Австралійський досвід функціонування тематичних туристичних кластерів	17
Єгупова І.В. Досвід створення туристичних кластерів у пострадянських країнах ..	19
Давиденко І.В. Сутність кластерної політики в туризмі ..	21
Нездоймінов С.Г. Нормативно-правова база у сфері кластерної політики.	23
Галасюк С.С. Роль держави у розвитку туристичного бізнесу і процесі кластеризації ..	25
Мартінова Н.С. Індикатори оцінки ефективності функціонування кластерів	27
Нєчева Н.В. Кластери як інструменти підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки ..	29
Гончаренко Я.Є. Механізми державної підтримки розвитку туристичних кластерів ..	31
Шикіна О.В. Впровадження європейського досвіду кластеризації у туристичний бізнес України	33
Ремігайло І.Ю. Кластери як основа комплексного розвитку туризму ..	35

Принципи формування регіональних кластерних систем

У проєкті Концепції створення кластерів в Україні визначено чотири види кластерів, у тому числі й туристичний.

Концепція формування кластерів, створення моделі системи управління ними базується на принципах системного підходу, використання якого дає можливість прийняття якісних управлінських рішень. Система складається з двох елементів:

- 1) зовнішнього оточення, що включає вхід і вихід системи, зв'язок із зовнішнім середовищем і зворотний зв'язок;
- 2) внутрішньої структури – сукупності взаємозв'язків між учасниками кластера.

Трансфертні інноваційні кластери, характерні для країн, які тільки започатковують інноваційну індустріалізацію, ознакою таких кластерних систем є «запозичення зарубіжної технологічної платформи» або «трансферт технологій». Щоб сформувати новий, більш високотехнологічний уклад, доцільно створювати умови для освоєння передових технологій, які сьогодні у світі формують авангард технологічного розвитку.

Інтеграційні інноваційні кластери. Великий потенціал притаманний концепції інтеграційної кластеризації, оскільки поєднання процесів економічної інтеграції з формуванням спеціалізованих інноваційних кластерів на території країн, є конструктивним і відповідає економічним інтересам усіх країн-учасниць. Формування інтеграції інноваційних кластерів може стати одним з пріоритетних напрямів створення єдиного інноваційного простору.

Інноваційно-промислові кластери. Означений тип кластерів передбачає, що його учасники забезпечують і здійснюють на систематичній і регулярній основі інноваційну діяльність, спрямовану на розробку і виробництво інноваційної та високотехнологічної (наукомісткої) продукції.

Соціально-медичні інноваційні кластери. Цей тип кластерів почав формуватися у країнах з розвинутою ринковою економікою. Необхідність у таких кластерах викликана різким зростанням витрат на медичне обслуговування населення. Прихильники формування соціально-медичних кластерів орієнтуються на нові біотехнології, у тому числі пов'язані з попередженням або ранньою діагностикою широкого кола захворювань. Інноваційні підходи до збереження здоров'я мають високу соціальну результативність і дозволяють оптимізувати витрати на медичне страхування. Окрім медичних інновацій, сучасні біотехнології забезпечують раціональне вирішення продовольчої проблеми і багатьох інших питань життєзабезпечення широких верств населення.

Багатофункціональні інноваційні кластери повного циклу. Цей тип кластерів охоплює увесь спектр інноваційної діяльності. До ядра таких кластерів входять науково-дослідні інститути та інші організації, які орієнтовані на проведення фундаментальних досліджень у галузі природничих і гуманітарних наук. Навколо цього ядра групуються проектно-конструкторські бюро, інноваційні центри та інші суб'єкти венчурного бізнесу. Важливою складовою частиною цих кластерів є навчальні заклади.

Висновки. Існує низка проблем щодо формування кластерів у туристичному комплексі України, які можна об'єднати у дві групи: теоретичні проблеми та прикладні проблеми. До теоретичних проблем слід віднести усі питання, пов'язані з формуванням теоретичних основ створення кластерів. Серед практичних проблем функціонування і формування кластерів можна зазначити недостатню налагодженість механізмів узгодження інтересів учасників кластера та реалізацію їх через комплексні регіональні програми. Таким чином, у туристичній сфері кластерний підхід може забезпечити підвищення економічної ефективності господарської діяльності кластерів на регіональному рівні через розвиток та удосконалення рекреаційно-туристичної інфраструктури для формування якісних туристичних продуктів.

Організаційні форми туристичних кластерів

Відмінності між кластером та мережею:

1. Мережі дозволяють фірмам отримувати доступ до спеціалізованих послуг за менших витрат. Кластери залучають необхідні спеціалізовані послуги до регіону.

2. Мережі обмежують членство. Кластери мають відкрите "членство".

3. Мережі базуються на договірних угодах. Кластери ґрунтуються на соціальних цінностях, які сприяють довірі та заохочують взаємність.

4. Мережі полегшують фірмам управління складним виробництвом. Кластери породжують попит у більшості фірм з подібними та спорідненими можливостями.

5. Мережі базуються на співпраці. Кластери вимагають як співпраці, так і конкуренції.

6. Мережі мають спільні цілі бізнесу. Кластери мають колективне бачення.

1. Кластери створюються за ініціативою «знизу», тобто самих підприємств у певній галузі (а не за розпорядженням державних органів) для вирішення завдань чи проблем, які є загальними для представників саме виробництва тої чи іншої продукції або товарів. Організаційно-правова форма кластерної мережі, як правило, - неприбуткова громадська організація.

2. Для управління кластером і вирішення організаційних питань, як-от: проведення зустрічей членів кластерів, налагодження комунікацій, вирішення питань розвитку, отримання кредитів, субсидій, інноваційної підтримки і впровадження наукових розробок, може створюватися кластерний менеджмент.

3. Зміст кластерної діяльності: інформаційна підтримка, проведення різних заходів і проєктів, внутрішньомережеві зустрічі, організація спільних

представництв на виставках, іміджеві компанії, спільна позиція щодо проєктів законів, співпраця у рамках інноваційної стратегії.

4. Фінансування кластерного менеджменту може відбуватись за рахунок членських внесків, а також за рахунок державних програм і проєктів, доцільність впровадження яких вирішена на державному рівні.

5. Кластерний менеджмент може долучати до вирішення питань членів кластера, науково-дослідні інститути, консалтингові компанії, навчальні заклади, окремих експертів, виходячи з того, яке завдання треба вирішити.

6. Для того, щоб члени кластера, які є часто і конкурентами у своїй галузі, мали мотивацію до об'єднання, вони повинні зосереджуватись на спільних проблемних питаннях.

У світі існує велика і розгалужена мережа інститутів, які сприяють розвитку кластерів. До них відносяться державні установи, союзи, палати, біржі праці, банки розвитку, фонди, громадські організації, а також велика група сервісних організацій, що надають консультаційно-методичну допомогу з питань підготовки та реалізації кластерних проєктів. Більш складні форми - створення юридичної особи, асоціації, спілки, акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю тощо.

При створенні кластерів формується об'єднання підприємств та організацій на загальних зборах, створюється також спільна організаційна структура, схожа за своїми функціями на Раду директорів. У різних країнах така організація може називатися директором, радою кластера, правлінням, наглядовою радою тощо.

Найбільш поширений варіант - створення управляючої компанії кластера. Управляюча компанія є органом оперативного управління, що передбачає наявність співробітників, для яких розвиток кластера є основним посадовим обов'язком. Управляюча компанія уповноважена представляти кластер у зовнішніх взаєминах і є «точкою входу» до кластера для інвесторів, державних органів влади, потенційних учасників тощо.

Варіанти підходів до побудови туристичних кластерів

Досвід країн, що впровадили кластерний підхід у тій чи іншій формі, вивів їх на новий щабель економічного розвитку, зробив продукцію конкурентоспроможною на світових ринках, продемонстрував переконливі досягнення високотехнологічних кластерів у різних сферах діяльності.

Алгоритм оцінки перспектив і можливостей створення кластера включає наступні етапи:

1) обґрунтування можливості створення кластера:

- оцінка економічних передумов;
- оцінка ресурсних передумов;
- оцінка організаційних передумов;

2) формування кластера:

- визначення цілей, завдань, цільових орієнтирів;
- визначення структури і складу учасників;
- техніко-економічне обґрунтування організаційного проєкту кластера (фінансовий план, бізнес-план);

- обґрунтування інструментів реалізації кластерної ініціативи, включаючи заходи державної підтримки;

- розрахунок ефективності кластера;

3) управління кластером:

- формування механізму управління;
- прийняття нормативно-правових документів щодо створення кластера;
- розробка плану заходів щодо реалізації кластерної ініціативи.

Сьогодні у світі широко поширене визначення «кластерна ініціатива», введене у 2003 році шведськими вченими К. Кетельсом, Г. Линдквистом і

О. Сольвеллом. Під кластерною ініціативою мають на увазі організовану спробу створити кластер, вирішити його проблему або збільшити темпи

зростання і конкурентоспроможність кластера у певному регіоні, залучаючи до процесу кластерні фірми, державу і/або дослідні інститути.

Як свідчить міжнародне дослідження (356 кластерів), кластерна ініціатива може зародитися у рівній пропорції (по 41%) як у надрах приватного сектора, так і у державних структур та органів управління. На частку «інших» (наукові організації, бізнес-асоціації тощо) припадає 18%.

Прикладом слугує рішення Мінагрополітики України у Концепції розвитку сільських територій, передбачити розвиток туризму на сільських територіях за рахунок створення агро-рекреаційних кластерів.

Основними етапами створення туристичного кластера можуть бути (рис.1.):

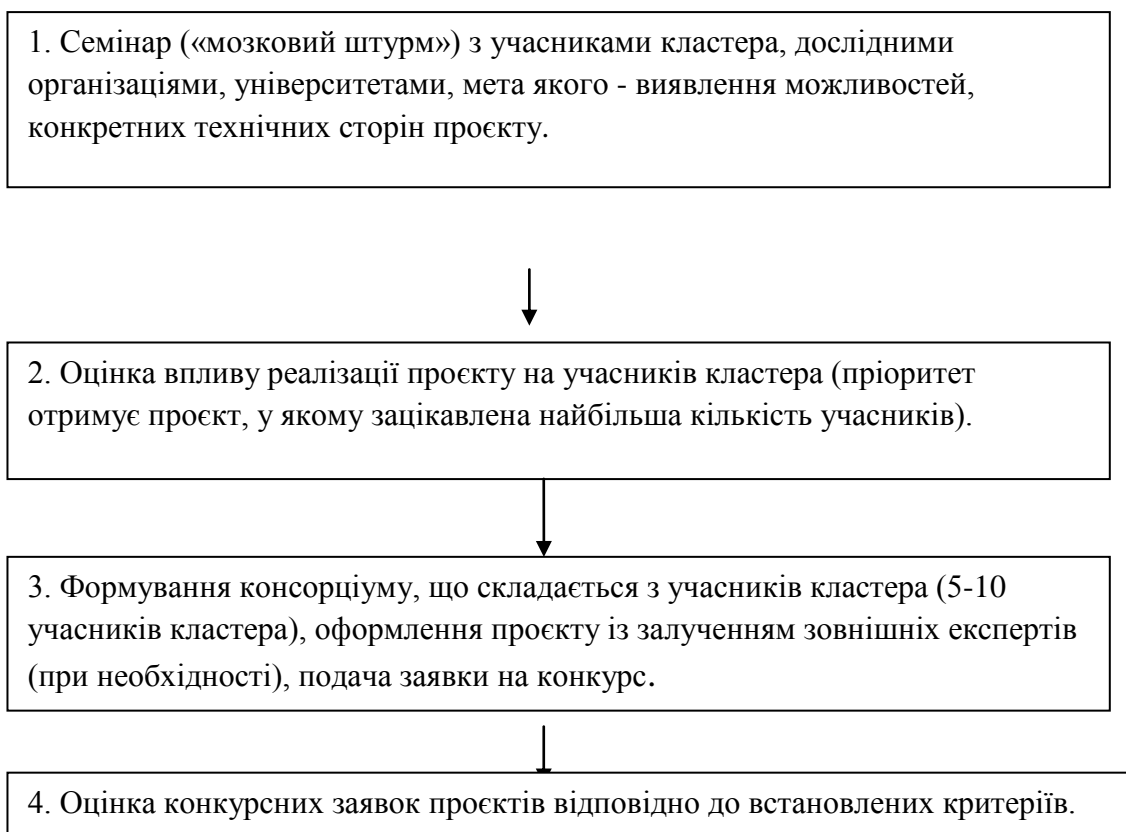

Рис. 1. Організація процесу відбору проєктів у кластері для отримання коштів державної підтримки

Джерело: складено автором

Кластерні об'єднання у сфері харчування туристів

Кластер (англ. cluster – група) у ресторанному бізнесі - це своєрідний холдинг невеликих підприємств однієї сфери діяльності, об'єднаних технічно та організаційно у неформальну або формальну структуру з метою захисту своїх інтересів, зниження собівартості виробничих процесів і спільного просування продукції та послуг. Кластер – група взаємопов'язаних компаній та інших організацій суміжних галузей/секторів економіки на певній географічній території, що співпрацюють та конкурують між собою.

У розвинених країнах кластери у сфері ресторанного бізнесу іноді не реєструють свою юридичну особу - достатньо простого волевиявлення мотивованих учасників бізнесу, які об'єднуються заради посилення свого бізнесу.

Кластери у сфері громадського харчування можна розглядати як один з різновидів великих мереж підприємницького типу. Вони являють собою мережу, що охоплює широкий спектр соціально-економічних аспектів. Кластери втілюють ідеологію мережевого підходу.

В Україні офіційних кластерних утворень у сфері ресторанного бізнесу немає, але об'єднання бізнес-структур задля підвищення ефективності своєї діяльності є різноманітні.

Проаналізувавши сучасні тенденції розвитку ресторанного господарства в Україні, можна стверджувати, що останнім часом з'явилися так звані вільні або креативні простори, які часто називають «коворкінгами», «некафе» або «smart safe». Вони можуть розташовуватися у центрі міста або в офісних центрах. Основна концепція таких закладів – безкоштовно все, окрім часу. Ці заклади працюють за системою «усе включено» (відвідувач платить не за їжу та напої, а за час) і являють собою нерухомість нового формату, яка спеціально пристосована для фрілансерів, стартаперів, ІТ-підприємців та маркетологів.

Коворкінг – це модель роботи, коли працівники залишаються вільними і незалежними, і використовують вільний простір для своєї діяльності. Займатися своїми справами вони можуть у коворкінг-центрах або у креативних просторах, винайнявши робоче місце на місяць, день або декілька хвилин. Найбільш відомими креативними просторами, наприклад, у Києві є: «Часопис», «БеседниZza», «Циферблат», «BIBLIOTECN», «Freud House», «12», «Kyivworking», «Work-and-Roll». Формат таких закладів передбачає наявність кухні, де відвідувачі можуть знайти каву, чай, снеки, фрукти і печиво (у необмеженій кількості). Можна користуватися оргтехнікою та засобами зв'язку, сейфом, робочими кабінетами, кімнатою для переговорів, бібліотекою (діє буккросінг), кімнатою для відпочинку. Тут можна влаштовувати ділові зустрічі, семінари, майстер-класи, перегляди кінофільмів і концертів, просто спілкуватися або відпочивати. Це місця для тих, хто комфортно відчуває себе у демократичній атмосфері і знаходиться у пошуках нових трендів, знань і вражень. Креативні простори і коворкінги являють собою свого роду культурно-освітні кластери, які поєднують у собі кафе, офісні та освітні центри, магазини, велопрокати, кінозали, конференц-зали, дизайн-бутіки, шоу-руми, лекторії і майданчики тощо.

Однією з сучасних тенденцій ресторанного господарства в Європі є його комбінація з мистецтвом, шляхом проведення у закладах харчування різноманітних виставок, творчих вечорів, концертів. Також розвивається мода на ресторани-клуби, що є на сьогоднішній день дуже популярним видом відпочинку, а, отже, прибутковим бізнесом. Іншим цікавим напрямком сучасного європейського ринку підприємств ресторанного господарства є поява такого визначення, як «дахово-ресторанний бізнес», тобто створення ресторанів на дахах будинків.

В Одесі формуються кластерні утворення на базі ресторанів та кафе, це ситуаційні об'єднання різних сфер бізнесу задля досягнення спільної мети, але офіційно вони ніяк не оформлені у кластер.

Європейський досвід кластерного розвитку

У країнах Європейського Союзу розвитку кластерів у туристичній індустрії, як і в інших сферах економіки, приділяється досить велика увага. У 2006 р. схвалено «Маніфест кластеризації у країнах Європейського Союзу», в якому визначено основні напрямки кластерної політики. У 2008 р., у межах європейської президентської конференції з інновацій та кластерів, прийнято «Європейський кластерний меморандум», в якому були підведені деякі підсумки кластеризації та визначені завдання щодо її інтенсифікації. У 2013 р. в програмі «Europe 2020» було сформовано стратегію управління регіональними кластерами під назвою «European clustersintourism».

Кластерна політика ЄС не має директивного характеру, і є, по суті, узагальненням кращих практик і рекомендацій, які поширюються неурядовими організаціями, найвідомішими з яких є: Європейський альянс кластерів (European ClusterAlliance), Європейська група з питань кластерної політики (European clusterpolicegroup) , Європейська платформа співпраці кластерів (The European ClusterCollaborationPlatform), а також Кластерна обсерваторія (ClusterObservatory), яка щорічно проводить моніторинг і оприлюднює доповідь «Досконалість кластерів» («Clusterexcellence»), в якій складає їхній рейтинг.

У документі Європейської Комісії «Концепція кластерів та кластерної політики та її роль для конкурентоспроможності та інновацій: основні статистичні результати та засвоєні уроки» йдеться, що кластерні програми країн Співтовариства орієнтовані на удосконалення існуючих моделей кластерів і створення нових. Вони включають сукупність конкретних заходів, ініціатив та обсягів фінансування, спрямованих на їх виконання разом з визначенням відповідальних за їх реалізацію. Секторальна кластеризація розуміється в цьому документі не тільки як галузева приналежність, але і як

перелік характеристик конкурентоспроможних моделей з організації в ньому виробництва товарів і послуг з урахуванням попиту та пропозиції.

Завдяки активній кластерній політиці Європейської Комісії та урядів окремих країн через концентрацію фінансових, виробничих, технологічних, кадрових та інших ресурсів, діяльність підприємств-членів кластерів виявляється ефективнішою за тих, хто у них не приймає участі. Тому і зарплата працівників на підприємствах, що входять до складу кластерів, на 10 % більша, ніж на підприємствах поза кластерами. У результаті 55% загальної суми заробітної плати в Євросоюзі припадає на підприємства-члени кластерів.

Керівні органи ЄС приділяють особливу увагу розвитку кластерів у туризмі, що обумовлено підвищенням ролі туризму в економіці і соціальній сфері. У документах Євросоюзу відзначається, що туристичний кластер являє собою систему інтенсивної виробничо-технологічної та інформаційної взаємодії туристичних підприємств, постачальників базових та додаткових послуг для створення і реалізації туристичних продуктів. Туристичний кластер об'єднує підприємства і організації, які сконцентровані географічно у межах регіону, спільно застосовують спеціалізовану туристичну інфраструктуру, локальні ринки праці та інші функціональні структури господарства.

Метою створення туристично-рекреаційних кластерів вважається підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств і регіонів шляхом підвищення ефективності їхньої роботи, стимулювання інновацій, розвитку нових напрямків діяльності і нових дестинацій. Туристичні кластери утворюються і функціонують на основі таких основних принципів:

- 1) територіальна концентрація суб'єктів господарської діяльності;
- 2) технологічна кооперація елементів кластера на основі участі в ланцюжках створення доданої вартості, причому конкуренція всередині кластера не виключається;
- 3) поєднання спеціалізації та диверсифікації;
- 4) інноваційність.

Північноамериканський досвід процесу кластеризації

На даний час умовно у світі виділяють три центри кластерного розвитку: північноамериканський, західноєвропейський та азійський, кожен з яких має свої особливості.

До специфічних характеристик північноамериканських кластерів відносяться:

- історично сформована політика помірною втручання уряду в процес кластерного розвитку;
- відсутність офіційних документів і структур, відповідальних за формулювання національної кластерної стратегії;
- пріоритет надається інноваційним кластерам, створеним на базі знаного університету або наукового центру і при участі галузевої сфери певного бізнесу;
- створення специфічного механізму формування кластерів на основі взаємодії університетів, уряду штатів і бізнесу;
- створення кластерів ініціюють наукові центри та університети разом з компанією-лідером;
- початковий капітал на створення кластера виділяється урядом штату, згодом залучаються кошти приватних компаній.

Мережа дослідження інноваційних систем (Innovation Systems Research Network) займається вивченням 26 кластерів у Канаді від невеликих місцевих кластерів до кластерів національного значення (автомобілебудування) у різних галузях — від високих технологій (біотехнології) до простіших (харчова промисловість), причому всі вони досліджуються за єдиною методологією.

Провідною тенденцією кластеризації сьогодні є розвиток світових інноваційних кластерів, у тому числі таких, що виходять за рамки окремих

держав - міжнародних і транскордонних. Світовий досвід становлення кластерів нового покоління у США, Японії, Швеції та інших високорозвинених країнах свідчить, що платформою, яка дозволяє ініціювати інновації для їх перетворення у перспективні продукти, а надалі - в успішні компанії, є технопарки третього покоління. При цьому ядром кластерів нового покоління стають університети, навколо яких формується пояс малих інноваційних підприємств і стартапів.

За прогнозами експертів, ринок високотехнологічної продукції до 2030 року зросте до 10-12 трлн. доларів США, у той час як ринок сировинних ресурсів - до 1,5 трлн. доларів США.

Перші американські інноваційні кластери, такі як Силіконова долина і Великий Бостон, виникли в результаті взаємодії між приватним сектором і великими університетами, які отримували значні федеральні фінансові кошти на дослідження. В останні десятиліття агентства економічного розвитку в США та світі розробили політичні стратегії для стимулювання швидкого розвитку регіональних інноваційних кластерів. Уряди вкладають кошти в університети, державно-приватні науково-дослідні центри, підготовку кваліфікованої робочої сили, спільне використання прототипів і засобів на початковому етапі для підприємців.

У **США** створений кластер винного туризму Долини Напа (рис. 2.1), штат Колифорнія (Napa Valley), що містить близько 220 виноградників (загальною площею 13000 га.) та 250 підприємств винної індустрії міст Калистога, Оуквілл, Рутерфорд, Сант Хелена та Юнтвілл. Найбільш відомими виробниками кластера є МаммНапаВеллі (виробляє вина у кращих класичних традиціях), РутерфордХіллВайнери (використовує унікальну технологію виробництва вин) та КлосПегас (власник унікальної колекції марочних вин).

До кластера також входять компанії, діяльність яких пов'язана з виробництвом вина, рекламні та PR агентції, журнали, університет Каліфорнії, Інститут вина.

Азійський досвід процесу кластеризації

Азійський регіон відрізняється великою варіативністю рівнів розвитку країн, адаптивністю і сприйнятливістю до передового західного досвіду. Специфіка кластерного розвитку у регіоні полягає у поєднанні специфічних азійських особливостей з характеристиками західноєвропейських і північноамериканських кластерів.

До азійських характеристик відносяться:

- значний вплив східних традицій;
- певна ізолюваність від світових ринків у попередній період розвитку, що зумовило необхідність для азійських виробників вести жорстку конкурентну боротьбу за вже зайняті ніші на світових ринках;
- активна допомога держави в експансії національних виробників і просуванні вітчизняних товарів на зовнішні ринки;
- захист внутрішніх ринків від іноземної конкуренції.

Підвищення конкурентоспроможності на основі кластерного підходу набуло широкого поширення у стратегіях розвитку більшості країн світу. Про це свідчить аналіз понад 500 кластерних ініціатив, реалізованих за останні 10 років у 20-ти країнах світу. За оцінкою експертів до теперішнього часу кластеризацією охоплено близько 50% економік провідних країн світу.

Яскравими прикладами нових форм просторової організації є інноваційні центри та кластери: Силіконова долина, кластери конкурентоспроможності Франції, кластери Фінляндії, міжнародний кластер Ейндховен-Левен-Аахен (ELAt), Біотехнологічна долина, кластер суднобудування в Південній Кореї, машинобудівні кластери Японії, «Шанхайська зона» китайської Народної Республіки (далі - КНР).

Аналіз світової практики формування і реалізації кластерів свідчить:

1) застосування кластерного підходу є закономірним етапом у розвитку економіки, а його поширення можна розглядати у якості головної ознаки високорозвинених економік;

2) основою кластерної політики є принцип потрійної спіралі, тобто організації взаємодії між державними органами, бізнесом і науково-освітніми установами;

3) кластери формуються у процесі інноваційного розвитку, а не створюються «зверху». При цьому держави прагнуть створити умови для більш активного формування кластерів. Найбільш успішні інноваційні кластери формуються там, де здійснюється «прорив» у царині техніки і технології виробництва з подальшим виходом на нові ринкові ніші,

4) специфікою кластера є отримання організаціями, що входять до нього, синергетичного ефекту, який проявляється у підвищенні конкурентоспроможності усіх учасників кластера в порівнянні з окремими господарюючими суб'єктами.

Досвід кластерного розвитку сфери туризму та рекреації спостерігається в Азійському регіоні і його найбільших містах, серед яких можна виділити м. Єрусалим, Ізраїль (кластер релігійного туризму), м. Анталія, Туреччина (кластер культурнопізнавального туризму) та інші. Відповідно до вищенаведеного, більшість існуючих на сьогодні кластерів сфери туризму та рекреації є тематичними.

Згідно Концепції, в Японії створено 5 туристичних кластерів: Токіо, Кіото, Нікко, Осака, Міядзіма. Токіо визначений як центр ділового туризму, Кіото – як центр ділового і міжнародного гірськолижного туризму, Нікко – центр розвитку екологічного туризму, Осаку передбачається зробити центром культурного туризму, півострів Міядзіма – центром культурного і пляжного туризму. Кластерний підхід дозволить підвищити конкурентоспроможність туристичної галузі Японії, і тим самим сприятиме стабільному зростанню доходів від туристичної діяльності для усіх залучених зацікавлених сторін – держави, бізнесу і працівників.

Австралійський досвід функціонування тематичних туристичних кластерів

Австралійський союз – країна з населенням у 25,3 млн. мешканців, у 2019 р., за розміром номінального валового внутрішнього продукту (1,43 трлн. дол. США) займала тринадцяте місце у світі. Протягом тривалого періоду структура австралійської економіки суттєво відрізнялася від більшості розвинених держав. Австралія є однією з найбагатших у світі країн за покладами мінеральних ресурсів, що є передумовою функціонування високотехнологічної гірничодобувної промисловості експортного спрямування. Також міжнародно спеціалізованими є місцеве машинобудування, сільське господарство, електротехніка, електроніка та декілька інших галузей промисловості. Внаслідок цього процес софтізації австралійської економіки розпочався пізніше ніж у Західній Європі та Північній Америці. Втім, в останнє десятиріччя, сфера послуг в Австралії розвивається надшвидкими темпами, а її питома вага сягнула майже 70%. Саме сервісна діяльність є основним джерелом сталого зростання зайнятості.

Туристична сфера давно та впевнено займає провідні позиції серед секторів розвиненої та розгалуженої економіки Австралії. Для розуміння макроекономічного значення туристичного комплексу, у табл. 2.8 наведемо його ключові параметри за останній час.

Незважаючи на беззаперечну наявність у багатьох галузях австралійської промисловості кластерів, що сформувалися досить давно, систематичні дослідження цього явища розпочалися тільки у 90-х роках минулого сторіччя. Науковий дискурс таким дослідженням був заданий у роботах австралійських учених А. Моркеля (A. Morkel) та Ф. Д. Марсо (F. D. Marceau). У вказаних працях не тільки географічно визначались кластери в окремих галузях австралійської економіки, але, також, обґрунтовувались критерії успішності

функціонування регіональних кластерних утворень. Дещо пізніше, у 2000 р., з'являються роботи Б. Робертса (B. H. Roberts), а також І. Марша (I. Marsh) та Б. Шоу (B. Shaw), у яких вперше ідентифікуються та характеризуються окремі австралійські туристичні кластери.

На нашу думку, безпосередній інтерес для України становить австралійський досвід функціонування кластерних об'єднань у регіонах, які розвивають туризм тематичного спрямування – екологічний, подієвий, спортивний, гастрономічний тощо. Для таких територій, значна частина з яких раніше характеризувалися як економічно депресивні, активізація туристичних відвідувань зазвичай стає каталізатором зайнятості, податкових надходжень, тобто формує так звані центри зростання, до яких поступово долучаються підприємства майже усіх галузей. Безумовно, туристичні кластери утворюються також і у великих містах. Такі австралійські мегаполіси як Мельбурн, Сідней, Перт, Брісбен, Аделаїда, так само як і найбільші міста України, є прикладами туристичних кластерів міського туризму, що поєднують культурно-пізнавальний, професійний, MICE та деякі інші види туризму. Ці кластери, здебільшого, утворюються у природний спосіб, без втручання владних структур. Великі міста меншою мірою потребують маркетингової підтримки, оскільки їх туристичні ресурси є загальновідомими, проблема зайнятості не настільки гостра як у провінції і центрами економічного зростання можуть стати не пов'язані з туризмом галузі.

Туристичний кластер має довгострокові перспективи тільки у випадку, коли він швидко перетворюється на центр економічного зростання. Ключовою тут виявляється роль кластера у вирішенні проблеми регіональної зайнятості. З точки зору державних інтересів, створення нових робочих місць є пріоритетним завданням, навіть, порівняно зі збільшенням податкових надходжень і зростанням продукту сектору. Утворення кластерів зайнятості у туристичній сфері має стати головним критерієм всебічної підтримки будь-яких регіональних ініціатив з боку держави.

Досвід створення туристичних кластерів у пострадянських країнах

Розвиток туризму в країнах СНД виявив низку загальних негативних тенденцій:

- згортання національних туристичних програм;
- вивезення валютних коштів з держав СНД;
- слабкий розвиток внутрішнього туризму;
- відсутність цілеспрямованої державної політики з просування національного турпродукту;
- вкрай низький рівень інвестування у сферу туризму.

Для вирішення цих проблем і координації туристичної діяльності у вересні 1994 року було утворено Раду з туризму держав-учасників. До складу ради увійшли 11 держав СНД: Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Російська Федерація, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Україна. Кожна з країн визначила свій шлях розвитку туристичної сфери, відношення до процесу кластеризації.

- кластер - це економічна діяльність юридичних і фізичних осіб у різних галузях, які об'єдналися з метою спільної реалізації конкурентних переваг певної адміністративно-територіальної одиниці;
- ключовий продукт кластера - товар, вироблений на основі невід'ємних (непереміщуваних), поновлюваних/невичерпних конкурентних переваг, з реалізацією якого пов'язаний розвиток двох і більше галузей.

У Казахстані, прагнучи диверсифікувати національну економіку, затвердили Стратегію індустріально-інноваційного розвитку. В її основу покладено формування національних кластерів у секторах нафтової, газової, харчової й текстильної промисловості, будівельних матеріалів і туризму, інжинірингу, транспортно-логістичних послуг.

У Казахстані можна виділити 16 регіонів, у яких формуються 3 основних кластера:

- до першого кластера відносяться: Астана і Алмати, Східно-Казахстанська і Карагандинська області;
- до другого: Актюбінська, Мангістауська, Алматинская, Західно-Казахстанська, Кустанайська, Південно-Казахстанська, Атирауська, Павлодарська і Акмолінська області;
- до третього: Кизилординська, Жамбилська і Північно-Казахстанська області.

Радою кластерів під головуванням Міністра індустрії та нових технологій РК передбачене створення туристичних кластерів. Інтегратор: Національна палата підприємців (галузева асоціація); члени ради: галузеві науково-дослідні інститути, АОО «Назарбаєв Університет», АТ «Керуюча компанія СЕЗ ПІТ», ВНЗ; територія: ВЕЗ «Бурабай» і м. Алмати.

Формування туристичного кластера в сучасних умовах може бути здійснено при наявності 4-х основних складових: капіталу, технології, кадрів, рекреаційних ресурсів. Це означає, що недостатньо мати капітал, необхідні висококваліфіковані кадри, сучасні технології. Рекреаційні ресурси (четверта складова), є в Казахстані дешевими, що і визначає високу рентабельність туристичної діяльності. Важливе значення має правове забезпечення розвитку туристичних кластерів, а також створення правових та інфраструктурних умов для діяльності малого і середнього бізнесу.

Під перспективним національним кластером розуміється взаємовигідна кооперація підприємств і організацій приватного сектору, науково-дослідних та інжинірингових організацій, інвесторів, фінансових інститутів і спеціальних територій розвитку (спеціальні (вільні) економічні зони (далі – СЕЗ, ВЕЗ), технопарків, індустріальних зон)), об'єднаних для виробництва конкурентоспроможної, інноваційної продукції та послуг, заснованих на сучасних технологіях і бізнес-моделях .

Сутність кластерної політики в туризмі

Кластерна політика – це комплекс заходів державного регулювання, які здійснюються органами державної влади з метою підвищення конкурентоспроможності економіки країни/регіону шляхом створення умов для випереджаючого розвитку кластерних утворень.

Формування кластерів є ефективним механізмом залучення до регіону прямих іноземних інвестицій, що забезпечує мультиплікативний ефект розвитку регіональної економіки, включення національних суб'єктів підприємництва до міжнародних виробничих ланцюжків створення додаткової вартості.

Спрощену класифікацію кластерів (за домінуючим типом взаємозв'язку) запропонував М. Портер:

- вертикальні кластери, що складаються з підприємств і виробництв, які пов'язані відносинами «покупець-продавець»;
- горизонтальні кластери, що включають підприємства та виробництва, які можуть поділяти між собою загальні ринки продуктів, використовувати однакові або схожі технології, порівняну професійну кваліфікацію робочої силу та інші загальні ресурси.

Одна з сучасних класифікацій виділяє:

- територіальні (не завжди збігаються з адміністративними кордонами регіонів);
- галузеві;
- інноваційні (основна характеристика сучасних конкурентоспроможних кластерів).

Ключовим орієнтиром кластерів нового покоління стала інноваційна діяльність у високотехнологічних секторах економіки. За прогнозами експертів, ринок високотехнологічної продукції на період до 2030 року зросте до

10-12 трлн. доларів США, у той час як ринок сировинних ресурсів - до 1,5 трлн. доларів. Таким чином, високотехнологічний сектор стане головним драйвером світової економіки.

За наявності географічної складової розрізняють:

- позапросторові кластери, до яких відносяться промислові та національні;
- просторові кластери, які об'єднують локальні, регіональні, транскордонні та міжнародні.

За характером основного ресурсу:

- кластери - творці інновацій та інноваційних технологій;
- кластери - споживачі інноваційних технологій (спільно).

Розроблена класифікація кластерів по галузях:

- дискретні кластери включають підприємства, які виробляють продукти (і пов'язані послуги), що складаються з дискретних компонентів, включаючи підприємства автомобілебудування, машинобудування тощо, а також організації будівельної галузі та виробництва будівельних матеріалів. Такі кластери складаються з малих і середніх компаній - постачальників, що розвиваються навколо складальних підприємств і будівельних організацій;
- процесні кластери утворюються підприємствами, що відносяться до процесних галузей, таких як хімічна, целюлозно-паперова, металургійна галузь, а також сільське господарство, харчова промисловість та інші;
- інноваційні кластери розвиваються у так званих «нових секторах» - інформаційні технології, біотехнології, нові матеріали. Інноваційні кластери включають велику кількість нових компаній, що виникають у процесі комерціалізації технологій і результатів наукової діяльності, які проводяться у ВНЗ та дослідницьких центрах.
- транспортно-логістичні кластери включають комплекс інфраструктури і компаній, які спеціалізуються на зберіганні, супроводженні та доставці вантажів і пасажирів.

Нормативно-правова база у сфері кластерної політики

В Україні немає «Закону про кластери» на відміну від Білорусі, Казахстану та Киргизстану. Протягом останніх 20-ти років робилися певні спроби розробити і прийняти закон «Про кластери», окремі його положення викладалися в інших, в тому числі галузевих правових документах. Але основний закон прийнятий так і не був.

Таким чином, нормативно-правове врегулювання кластерів в Україні має такі особливості:

- визначення поняття «кластер» не передбачено законодавством, але проект Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» надає таке визначення;
- ст. 120 та 127 Господарського кодексу України дають можливість утворити інші об'єднання підприємств, які передбачені законом, однак наразі відсутній закон, що регулює діяльність кластера як форми об'єднання підприємств;
- у Законі України «Про зайнятість населення» передбачається розвиток кластерів народних художніх промислів;
- держава в особі КМ України підтримує розвиток кластерів шляхом затвердження концепцій і стратегій, де передбачено створення науково-інноваційно-виробничих, технологічних та інноваційних кластерів.

Створення об'єднання підприємств у формі кластера є вигідним та має багато переваг, але відсутність спеціального закону щодо кластерів не дає можливості повноцінно регулювати їхню діяльність.

Окремий Закон України «Про кластери» може передбачати статті, які врегульовують такі питання:

- визначення понять «кластер», «кластеризація», «учасник (засновник) кластера»;

- мета кластера (кластер створюється з метою економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності регіону, підвищення привабливості інвестиційної діяльності, розвитку інфраструктури);
- види кластерів (міські, регіональні, національні та міжнародні; промислові, інноваційні, сервісні тощо);
- порядок створення кластера та його державна реєстрація (створення здійснюється відповідно до його установчого договору (рішення про утворення кластера) та статуту; кластер набуває прав юридичної особи з дня його державної реєстрації);
- структура кластера (три рівні: ядро кластера – головні підприємства-виробники; підприємства-постачальники послуг; інші підтримуючі суб'єкти – вищі навчальні заклади, страхові компанії тощо);
- державна підтримка кластера (державна підтримка може здійснюватися завдяки коштам державного і місцевих бюджетів та з інших джерел, не заборонених законодавством);
- засновники та учасники кластера (засновниками та учасниками можуть бути підприємства, у тому числі акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства);
- права учасників кластера (учасники мають право: брати участь в управлінні справами кластера; брати участь у розподілі прибутку кластера; припинити участь у кластері);
- обов'язки учасників кластера (учасники зобов'язані: дотримуватися статуту кластера; виконувати зобов'язання перед кластером; зберігати комерційну таємницю про діяльність кластера);
- органи управління кластера (кластер має вищий орган управління (загальні збори учасників) та утворює виконавчий орган (колегіальний чи одноосібний));
- власність на майно кластера (кластер є власником: майна, переданого йому учасниками у власність, у господарське володіння.

***Роль держави у розвитку туристичного бізнесу і процесі
кластеризації***

Роль держави при проведенні кластерної політики проявляється у чотирьох аспектах:

1) каталітичний, коли уряд зводить зацікавлені сторони (наприклад, приватні компанії та дослідницькі організації) між собою, але забезпечує обмежену фінансову підтримку реалізації проєкту;

2) підтримувальний, при якому каталітична функція держави доповнюється інвестиціями в інфраструктуру регіонів, освіту, тренінг та маркетинг для стимулювання розвитку кластерів;

3) директивний, коли підтримуюча функція держави доповнюється проведенням спеціальних програм, націлених на трансформацію спеціалізації регіонів через розвиток кластерів;

4) інтервенціоністський, при якому уряд разом з виконанням своєї директивної функції переймає у приватного сектора відповідальність за прийняття рішень про подальший розвиток кластерів та за допомогою трансфертів, субсидій, обмежень або регулювання, а також активного контролю над фірмами у кластері, формує його спеціалізацію.

У 26-ти країнах Європи є національні кластерні стратегії або програми. У найбільш явній формі здійснюють таку стратегію: Німеччина, Фінляндія, Данія, Нідерланди, фламандський район Бельгії, Франція, Італія.

Франція і Італія можуть слугувати прикладами країн, в яких здавна практикується кластерна стратегія, хоча і під іншою назвою. Кластерний підхід спочатку використовувався у дослідженнях проблем конкурентоспроможності, а згодом став застосовуватися при вирішенні все більш широкого кола завдань, зокрема:

- при аналізі конкурентоспроможності держави, регіону, галузі;

- як основа державної промислової політики;
- при розробці програм регіонального розвитку;
- як основа стимулювання інноваційної діяльності;
- для посилення взаємодії великого і малого бізнесу.

Концепція формування і розвитку інноваційно-промислових кластерів затверджена в Білорусі постановою Ради Міністрів №27 від 16 січня 2014 року. Державна підтримка кластерного розвитку економіки передбачає субсидування витрат на створення і організацію діяльності центрів кластерного розвитку, а також частини витрат на створення спеціалізованої інфраструктури кластерного розвитку (створення і організація діяльності центрів колективного користування обладнанням, випробувальних лабораторій); надання організаціям кластерного розвитку обладнаних приміщень для розміщення учасників кластера і забезпечення їх комплексом спеціалізованих послуг на єдиній території.

Планується, що організаціям кластерного розвитку надаватимуться у спрощеному порядку земельні ділянки (без проведення аукціонів і стягнення плати за право укладення договору оренди) та обладнання їх індустріальних майданчиків необхідною інженерною і транспортною інфраструктурою для організації підприємницької діяльності з виробництва товарів (робіт, послуг).

Отримати держпідтримку зможуть організації кластерного розвитку та центри кластерного розвитку, чий правовий статус буде визначений у типових (зразкових) положеннях про організацію кластерного розвитку. Заходи у сфері кластерного розвитку можуть бути профінансовані з коштів національного і місцевих бюджетів, спрямованих на державну підтримку малого і середнього підприємництва, а також за рахунок коштів інноваційних фондів.

Для підтримки кластерних ініціатив і проєктів з формування інноваційно-промислових кластерів на базі суб'єктів малого і середнього підприємництва будуть створені робочі групи за участю представників Міністерства економіки, Державного комітету з науки і технологій, галузевих міністерств і концернів.

Індикатори оцінки ефективності функціонування кластерів

Кластери - це групи спеціалізованих підприємств (часто малих та середніх підприємств), пов'язані з допоміжними суб'єктами, які тісно співпрацюють у визначеному місці. Спільнота учасників кластера може бути більш інноваційною, може створити більше робочих місць і зареєструвати більше міжнародних торгових марок та патентів, які неможливо створити одноосібно.

До кластероутворюючих вигод, що стимулюють участь у кластерах, можна віднести:

- *технологічні*: кооперація, заснована на взаємному наданні надлишків потужностей і збільшенні за рахунок цього обсягів виробництва самостійно освоюваної продукції кожним з учасників кооперації;
- *продуктово-технологічні*: кооперація, заснована на виборі відповідних ринкових пріоритетів для певних видів продукції та відмова від виробництва інших; поглиблення на цій основі спеціалізації виробництва і забезпечення зростання його концентрації за рахунок виготовлення більшого обсягу окремих компонентів продукції чи послуг кожним учасником кооперації, з єдиним центром продажів і сервісного обслуговування;
- *локалізація*: кооперація у сфері закупівель матеріалів або створення на пайовій основі єдиного маркетингового центру з пропозиції послуг;
- *комерціалізація*: розроблені нововведення трансформуються в інновації, для яких досить інтеграції існуючих можливостей низки діючих підприємств, з подальшою їх орієнтацією на інноваційний напрямок розвитку. Комерційна складова також посилюється за рахунок появи можливостей (полегшення) входження до глобальних мереж створення продуктів і технологій, надання туристичних послуг та послуг розміщення;

- *централізація видів діяльності та ресурсів у межах маркетингової, рекрутингової, інвестиційної, інфраструктурної та інших видів діяльності за рахунок створення на пайовій основі організацій колективного користування.*

У межах європейської кластерної політики існує система оцінки якості менеджменту в кластерах (програма ECEI) - «знак якості менеджменту кластерної організації», покликаний стимулювати неухильне поліпшення якості управління кластерними ініціативами.

"Знак якості" є незалежною системою оцінки, методологія якої витікає з методології «Європейського фонду якості управління» (EFQM) і базується на індикаторах якості, які можна застосувати до різних типів кластерів як у ЄС, так і за його межами.

У 2009 році під егідою ECEI Європейська комісія ініціювала низку проєктів та ініціатив, пов'язаних з кластерами, націлених на підвищення якості кластерної політики у Європі та підвищення ефективності управління кластерами. У Європі налічується близько 2000 кластерів, з яких 150 вважають кластерами світового рівня з точки зору зайнятості, розмірів, спрямованості.

Відповідно до європейської платформи Cluster Excellence Scoreboard, у періоді 2010-2013 рр. 33,3% фірм у кластерах продемонстрували зростання зайнятості (більше 10%).

Європейська ініціатива щодо вдосконалення кластерів, ініційована Генеральною дирекцією з питань підприємництва та промисловості Європейської комісії, розробила методологію та інструменти для підтримки кластерних організацій, що сприяють підвищенню їх потенціала. До інструментів входить так звана «кластерна інтернаціоналізація». Ця ідея виникла в умовах міжнародного співробітництва кластерів та ділових кіл через національні та секторальні кордони Європи.

Європейське партнерство також створило Європейську комісію з фінансових стимулів у межах програми COSME, щоб стимулювати європейські кластери для активізації співробітників між регіонами та секторами.

***Кластери як інструменти підвищення конкурентоспроможності
регіональної економіки***

Організація кластерів сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки регіонів, активізації інноваційних процесів і реальних механізмів узгодження інтересів влади, бізнесу, науки та освіти за умови розробки і реалізації стратегії регіонального розвитку. Конкурентоспроможність регіонів визначається здатністю мобілізувати внутрішні ресурси для власного розвитку, а також ступенем привабливості для залучення зовнішніх ресурсів. Незважаючи на значні переваги кластерної організації регіональної економіки, існує низка перешкод цьому процесу: відсутність реальної державної підтримки розвитку кластерних систем у регіонах України; низький рівень інформованості учасників про методології становлення кластерів і про можливості міжсекторальної взаємодії на рівні територіальної громади, недосконала інфраструктура; низький рівень розвитку асоціативних, коопераційних структур, низька якість бізнес-клімату та недостатність кваліфікованої робочої сили.

Останнім часом відбувається швидка зміна профілю діяльності організацій підприємців, оскільки, втративши функції представництва, вони почали працювати на комерційній основі, концентруючись на впровадженні кластерного підходу в розвитку економіки.

Загалом, кластер – це група географічно близьких взаємопов'язаних компаній і асоційованих інститутів у певній сфері діяльності, що характеризується спільністю та взаємодоповненням один одного. Вони, зазвичай, формуються в тих географічних зонах, де комунікації, логістика та людські ресурси є легко доступними.

З 2005 по 2018 рр. більш ніж 150 кластерних ініціатив було розроблено і реалізовано в Польщі. Сьогодні, деякі з них визнаються як сформовані

інноваційні промислові кластери. З діяльності як підприємців, так і різного рівня органів влади відчувається, що процеси кластеризації відбуваються практично в усіх регіонах Польщі. Сектори, в яких вже працюють ідентифіковані кластери, тісно пов'язані з регіональними можливостями і специфікою.

Наприклад, кластери, які виникли і сформувалися в сільському Люблінському регіоні, функціонують у сфері садівництва, вирощування фруктів, хмелю, транспортного обслуговування фермерів, скотарства, виробництва молочної продукції. У рамках Люблінських кластерів об'єдналися виробники агропродукції, компанії з виробництва харчової продукції, сертифікаційні агенції, університети, експедитори, сільськогосподарські консалтингові центри тощо.

Останніми роками значні зусилля у Польщі вкладаються в розвиток конкурентоздатних кластерних об'єднань (як у традиційній, так і в hi-tech сфері) і в їх інтернаціоналізацію. У сучасній польській промисловій політиці сформувався комплексний інтегрований підхід: кластерна політика стала важливим елементом як інноваційної політики (knowledge – based economy), так і регіональної (bottom – up approach) та промислової політики (horizontal approach).

До ключових бар'єрів у кластеризації економіки Польщі слід віднести:

- відсутність довіри серед підприємців і брак бажання створювати кооперацію між фірмами у зв'язку з імовірністю, що ідеї можуть бути вкрадені;
- недостатня регіональна та локальна політика підтримки кластерів;
- фінансові бар'єри (у т.ч. високі податки на асоціації);
- молодому сектору малих та середніх підприємств Польщі не вистачає традицій динамічного підприємництва.

Разом з тим, ці проблеми характерні й для розвитку регіональних українських кластерів. Однак, на відміну від України, кластерні формування у Республіці Польща є основою для розвитку сучасної економіки на регіональному рівні.

Механізми державної підтримки розвитку туристичних кластерів

Виділяють три головні умови, яким повинна відповідати державна кластерна політика:

- 1) кластери не створюються за бажанням держави, а повинні бути результатом дії ринкових сил;
- 2) державна політика не повинна бути спрямована на субсидування промисловості або компаній;
- 3) державна політика повинна уникати прямого втручання і оперувати в основному непрямыми інструментами.

Державна підтримка туристичних кластерів включає:

- фінансово-кредитну підтримку;
- інформаційну підтримку;
- підтримку в'їзного туризму;
- підтримку у формуванні інфраструктури;
- організацію підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для учасників кластера;
- створення фондів підтримки кластерів (гарантійного, венчурного, формування політики мікропозик).

До основних функцій державних органів управління щодо реалізації кластерної політики на національному рівні відносяться:

- формування чіткої позиції по відношенню до кластерного підходу, забезпечення системної інтеграції кластерної моделі розвитку у діючий механізм господарювання та управління;
- оптимізація територіального розміщення підприємств з державною участю, а також сприяння в узгодженні планів держави, приватних підприємств, власників інфраструктури з питання регіонального розвитку;

- визначення пріоритетних напрямків формування та розвитку кластерів на національному рівні;
- розмежування повноважень у сфері кластерної політики між центральним, регіональним і місцевим рівнями управління;
- розробка методологічного та методичного супроводу використання кластерного підходу в регіональному розвитку;
- формування нормативно-правової бази, що регламентує діяльність у сфері кластерного розвитку і визначає нові організаційні форми сприяння (наприклад, національні технологічні платформи, інноваційні комплекси, асоціації учасників кластера, стратегічні альянси тощо), а також заходи державної підтримки реалізації кластерних проєктів; прийняття нормативного правового акту, що визначає статус центру кластерного розвитку як основного елементу кластерної інфраструктури;
- розробка методичних матеріалів, пов'язаних із загальними підходами до стратегічного планування розвитку кластерів, а також організаційного розвитку різних типів кластерів; створення умов для розробки і реалізації кластерних ініціатив і проєктів;
- організація регулярного моніторингу процесів формування і розвитку кластерів;
- захист вітчизняних кластерів (наприклад, сприяючи включенню їх до міжнародних ланцюгів створення вартості, залучення до національних кластерів найбільших фірм – світових лідерів тощо);
- встановлення екологічних і технічних стандартів;
- просування бренду кластерів для залучення іноземних інвестицій;
- сприяння експорту вироблених на території кластера товарів і послуг;
- розвиток внутрішнього і в'їзного туризму, в тому числі з використанням інфраструктури торгових представництв за кордоном;
- сприяння розвитку кооперації між компаніями і науково-дослідними інститутами для якнайшвидшої комерціалізації нових знань.

***Впровадження європейського досвіду кластеризації у туристичний
бізнес України***

Україна позиціонує себе як країна, що прагне приєднатися до європейського економічного і соціального простору. Тому важливо створені кластери (у тому числі й туристичні) реєструвати на європейських кластерних платформах. Європейський кластерний підхід до зростання заснований на трьох основних складових: країни, що розвивають галузі та міжрегіональне співробітництво, інтернаціоналізація кластерів і перевага кластерів. На горизонтальному рівні - через Європейську обсерваторію по кластерам і промисловим змінам (EOCIC). Європейська комісія надає статистичний аналіз і аналіз тенденцій кластерів (включаючи виробничо-збутові ланцюжки, стартапи та нарощування масштабів), рекомендації по кластерній політиці і навчанню, а також підтримку стратегічних міжрегіональних кластерних партнерств. Цей політичний підхід реалізується за допомогою конкретних ініціатив ЄС, запущених у рамках фінансових програм ЄС, в основному COSME (і його попередника CIP) і Horizon2020.

У зв'язку з важливістю кластерів для економічної політики, вони також включені до інших європейських програм. Так кластерний інформаційний центр, ЕССР збирає відповідні приклади співпраці кластерів, розроблені у проєктах, що фінансуються різними програмами ЄС.

«Європейське стратегічне кластерне партнерство для інвестицій в інтелектуальну спеціалізацію» (ESCP-S3) Рамкової програми COSME Європейської комісії сприяє підвищенню конкурентоспроможності промисловості та інвестицій в ЄС. ESCP-S3 сприяють кластерній співпраці в тематичних сферах, пов'язаних з регіональними стратегіями інтелектуальної спеціалізації.

Дев'ять ESCP-S3 були успішно виведені на орбіту у 2018 р. в Брюсселі (Бельгія) у контексті «Partnering заходи», що зібрав європейське стратегічне партнерство для Going International (25 проєктів).

Цілі:

- Покращення підтримки кластерного планування і управління шляхом обміну передовим досвідом та спільними ініціативами між регіонами.
- Перетворення конкурентоспроможності в співробітництво регіонів і кластерів.
- Створення європейської платформи для кластерних ініціатив.
- Створення профілю для європейських кластерів на світовій арені.

Включення до європейської кластерної платформи дає українським кластерам можливість:

- виявити і поширити наявні знання і технології, які можуть бути корисні;
- здійснювати науково-дослідні проєкти;
- заохочувати передачу знань і технологій;
- полегшити доступ до фінансування та інноваційних компаній;
- виявити і поліпшити навички співробітників;
- поліпшити формальне і неформальне навчання, пропонуване для конкретного сектора;
- здійснити пошук можливих партнерів серед національних та міжнародних організацій;
- провести порівняльний аналіз туристичних напрямків та питань управління.

Переваги участі у європейських кластерних ініціативах також допомагають:

- створенню транскордонної мережі для розробки і вдосконалення територіального взаємодії;
- формуванню системи постійного регулювання транскордонних культурних, екологічних ресурсів.

Кластери як основа комплексного розвитку туризму

Кластер є відносно новим інструментом підвищення конкурентоспроможності країни та каталізатором розвитку її специфічних галузей, соціальним мотиватором і політико-економічним інструментом управління. В основі розвитку кластерної взаємодії - поглиблення форм суспільного поділу праці. Різні фахівці по-різному трактують поняття «кластер»

Таким чином, кластер – це сукупність суб'єктів господарювання, яка засновується на об'єднанні людей або організацій, що мають взаємні економічні інтереси і спрямована на виявлення основних напрямків розвитку бізнесу, впровадження інновацій, підвищення продуктивності труда.

Кластерна стратегія надає регіону значні переваги та можливостей: для бізнесу, влади та навчально-освітніх закладів. Така співпраця призводить до більш ефективного використання ресурсів і допомагає розвивати потужні та динамічні кластери. Кластери сприяють загальному росту економіки. Формування і розвиток кластерів є ефективним механізмом залучення прямих іноземних інвестицій та активізації зовнішньоекономічної інтеграції. Перевагою є формування необхідних передумов для реалізації колективних маркетингових проектів. Об'єднання зусиль учасників кластера, включаючи спільне фінансування, дозволяє за рахунок досягнення ефекту економії від масштабу, знизити питомі витрати і підвищити результативність реалізованих проектів.

Основними напрямками їх реалізації є:

- спільне фінансування маркетингових досліджень;
- спільна реалізація рекламних кампаній та заходів щодо зв'язків з громадськістю;
- реєстрація і просування колективних товарних марок, продукції, що випускається учасниками кластеру;

- просування позитивного бренду кластера: репутація, набір очікувань та асоціацій, а також підвищення сприйняття престижності та якості послуг, що реалізуються організаціями, які входять до кластеру.

Підтримка реалізації колективних маркетингових проектів є важливою передумовою успішного залучення інвестицій на територію регіону, внутрішнього і в'їзного туризму, розширення експорту, залучення кваліфікованої робочої сили.

Реалізація кластерної політики сприяє зростанню конкурентоспроможності туристичного бізнесу за рахунок реалізації потенціалу ефективної взаємодії учасників кластера, пов'язаного з їх географічно близьким розташуванням, включаючи розширення доступу до інновацій, технологій, «ноу-хау», спеціалізованих послуг і висококваліфікованих кадрів, а також завдяки зниженню трансакційних витрат, що забезпечує формування передумов для реалізації спільних коопераційних проектів і продуктивної конкуренції.

Основними ознаками кластера є:

1. Сильні конкурентні позиції на регіональному, національному і (або) міжнародному ринках і (або) високий експортний потенціал учасників кластерів; високий потенціал експорту продукції та послуг.

2. Наявність конкурентних переваг, до яких можуть бути віднесені: вигідне географічне положення, наявність спеціалізованих кадрових ресурсів, наявність субконтракторів, спеціалізованих навчальних закладів та дослідницьких організацій, необхідної інфраструктури та інші чинники.

3. Географічна концентрація і близькість розташування учасників кластера, що забезпечує можливості для їх активної взаємодії.

4. Ефективна взаємодія між учасниками кластера, партнерство підприємств з освітніми та дослідницькими організаціями; практика координації діяльності щодо колективного просування товарів і послуг на внутрішньому та зовнішньому ринках.

**Збірник тез
круглого столу**

**«СУЧАСНА ПАРАДИГМА КЛАСТЕРНОГО
РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ: НАУКОВІ ПІДХОДИ
І СВІТОВИЙ ДОСВІД»
(Одеса, 11 вересня 2020 року)**

Електронне видання (авторська редакція)
Відповідальна за випуск: О.Л. Михайлюк

Видавець і виготовлювач
Одеський національний економічний університет
65082, м.Одеса, вул. Преображенська, 8
mail@oneu.edu.ua